

Bijlagen

Eline Huizinga
Leeropdracht voor:
Hogeschool van Hall Larenstein

Inhoud

Bijlage 1 – Recreatieve voorzieningen Dwingelderveld 3

Bijlage 2 - Kaart kwetsbare natuurzones..... 4

Bijlage 3 - Interviewschema 5

Bijlage 4 - Analysetabel interviews betrokkenen 6

Bijlage 5 - Analysetabel interviews bezoekers 8

Bijlage 6 - Voorbeeldtabel brainstorm Leisure Leefstijlen 9

Bijlage 7 - Metatabel Leisure Leefstijlen 12

Bijlage 8 - Algemeen informatiepaneel Dwingelderveld..... 14

Bijlage 9 - Liggend informatiepaneel..... 15

Bijlage 10 - Websites 16

Bijlage 11 – Speciale plekken 17

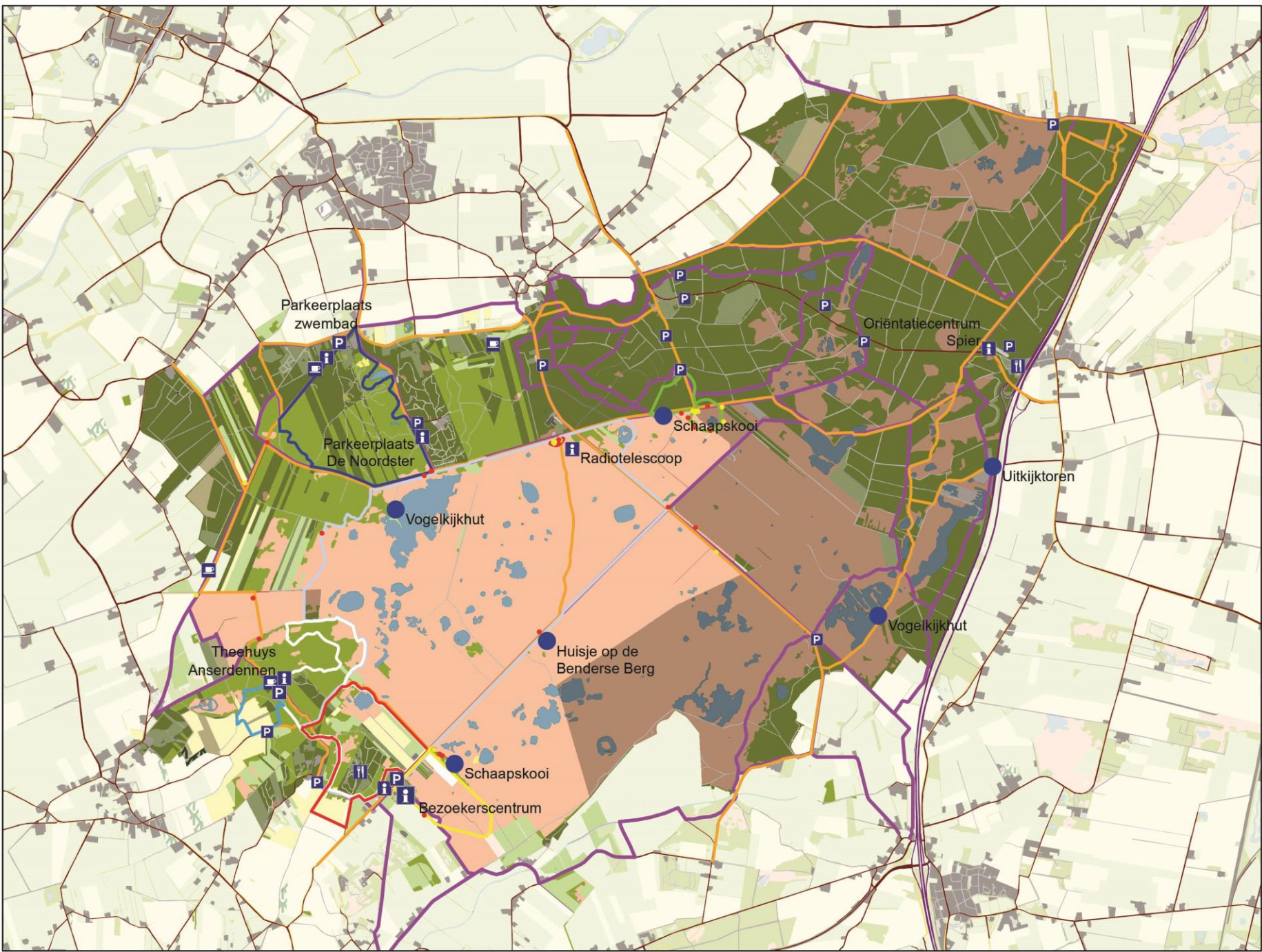
Bijlage 12 - Tabel ontwerpcriteria 18

Bijlage 13 – Bankjes en Mijmerplekken 19

Bijlage 14 – Horeca en sanitaire voorzieningen 20

Bron afbeelding voorpagina: Henk Mulder

Recreatieve voorzieningen - Dwingelderveld

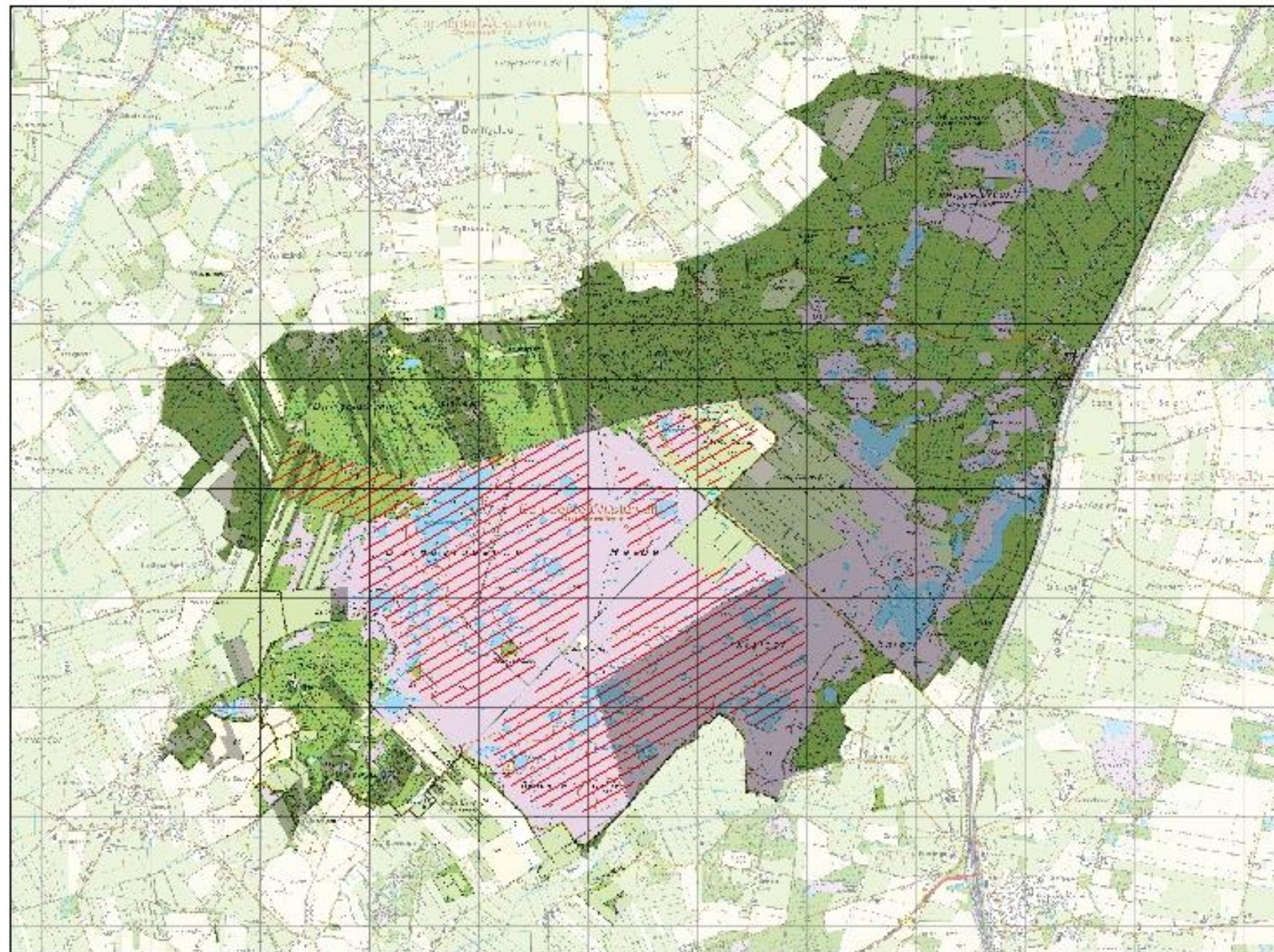

Legenda

- Informatiecentrum
- Informatiepaneel
- Parkeerplaats
- Café / theehuis
- Restaurant
- Bankje
- Picknicktafel
- Overige voorzieningen
- Anserdennenroute
- Es- Bos- Heideroute
- Familiepad
- Nachtwandelroute
- Over de grote natte heide route
- Struinroute
- Theehuysroute
- Fietspaden
- Ruitermenroute

0 0,5 1 2
Kilometers

Rustgebieden - NP Dwingelderveld

Legenda

 Rustgebieden

0 1 2 4
Kilometers

Bijlage 3 - Interviewschema

Introductie van het interview	
Inleiding	Goedendag. Fijn dat je wilt deelnemen aan dit onderzoek door middel van dit interview. Bedankt dat je hiervoor de tijd wilt nemen.
Uitleg onderwerpen	Tijdens dit interview wil ik het graag hebben over wat het Nationaal Park Dwingelderveld nou zo bijzonder maakt.
Uitleg over doel onderzoek	Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen hoe medewerkers, betrokkenen en bezoekers het Dwingelderveld beleven.
Uitleg procedure	Het gesprek zal ongeveer een half uur duren. Bij het uitwerken van de gegevens wordt je naam niet opgeslagen of bewaard. Zo kan niemand achterhalen wat je gezegd hebt en is geen van de resultaten herleidbaar tot personen. De dingen die je ons vertelt zullen alleen voor dit onderzoek worden gebruikt.
Mogelijkheid tot stoppen en vrijwilligheid.	Als je tijdens dit gesprek – om welke reden dan ook – zou willen stoppen met dit interview, dan kan je dit aangeven. We stoppen dan direct met het interview.
Opname van gesprek & toestemming vragen	Ik wil graag dit gesprek opnemen met een voicerecorder. Ik kan het gesprek dan later terugluisteren en analyseren. Daarnaast maak ik wat notities tijdens het interview. Het is vanuit de wet voorgeschreven dat je als proefpersoon toestemming moet verlenen om dit interview op te laten nemen. Ik zal je daarom straks wanneer de recorder loopt, vragen of je toestemming geeft dat dit gesprek wordt opgenomen. Ook wil ik je vragen een zogenaamd toestemmingsformulier in te vullen om toestemming te verlenen voor het interviewen, het gebruiken van de resultaten voor dit project en het gebruiken van een voicerecorder. > Toestemmingsformulier voorleggen en in laten vullen
Inleidende vragen	
Opwarmen / op gemak stellen	Op welke manier ben jij betrokken bij het NP Dwingelderveld? Of Wat kom/kwam je hier in het Dwingelderveld doen?
Interviewvragen	
Aankondiging vraag	Hier komt de eerste vraag:
Algemene vragen	1. Wat maakt dat je graag naar het dwingelderveld gaat? (en niet naar een andere plek) 2. Wat is voor jou het meest bijzonder aan het dwingelderveld? 3. <u>Natuur</u>: Wat vind je het meest bijzonder aan de natuur in het dwingelderveld? Op welke plek kan je dit het best beleven? 4. <u>Cultuurhistorie</u>: Wat vind je het meest bijzonder aan de geschiedenis/ dingen van vroeger op het Dwingelderveld?

	- Op welke plek kan je dit het best beleven? 5. <u>Geologie</u>: Wat vind je het meest bijzonder aan het landschap in het dwingelderveld? - Op welke plek kan je dit het best beleven?
Afsluiting interview	
Afronding gesprek	Dat was de laatste vraag van het interview. Zou je zelf nog iets willen toevoegen aan dit gesprek? Zijn er nog dingen die niet aan bod zijn gekomen in het interview maar die je wel belangrijk vindt met betrekking tot natuurbeleving of recreatie in NP Dwingelderveld?
Uitleg vervolg	Na het interviewen van alle personen zal ik dit interview letterlijk uittypen. Dat doe ik ook met alle andere interviews, waarna ik alle antwoorden zal analyseren. Hieruit volgen dan kernpunten die ik met elkaar ga vergelijken. De uitkomsten van deze interviews worden verwerkt in een rapport.
Bedanken	Ik wil je graag bedanken voor je tijd en deelname aan dit interview. Ik hoop dat je het gevoel hebt dat je goed je verhaal hebt kunnen vertellen.
Contactgegevens	Als je in de nabije toekomst nog vragen hebt of opmerkingen over dit onderzoek of het interview, dan kan je mij bereiken via e-mail of telefoon.
	> laat contactgegevens achter

Doorvraagtechnieken	Vraag herhalen of verduidelijken: <i>Waar dacht je aan toen je besloot naar het bos te gaan?</i> (motieven voor bezoek natuurgebied) Antwoord herhalen of samenvatten: <i>(Ik had zin om buiten te zijn) Je had zin om buiten te zijn? (Ja, ik had echt behoefte aan rust aan mijn kop)</i> <i>Begrijp ik het goed dat ... ?</i> <i>Klopt het dat je?</i> Ongericht expliciet doorvragen: <i>Kunt u daar wat meer over vertellen?</i> <i>Kunt u daar wat preciezer over zijn?</i> <i>Hoe bedoelt u?</i> <i>Het is mij nog niet precies duidelijk.</i> <i>Kunt u een voorbeeld geven?</i> Gericht expliciet doorvragen: <i>Hoe kwam dat?</i> <i>Wanneer was dat?</i> <i>Hoe vaak doet u dat?</i> <i>Waarom denkt u dat?</i> <i>En toen?</i> <i>Doet u dat ook als u?</i>
---------------------	--

Bijlage 4 - Analysetabel interviews betrokkenen

	Landschap			Natuur			Cultuurhistorie			Cultuurhistorie/beheer		Geologie	Afwisseling	Beleving			Overig	
	Grootseid, weidsheid, ruimte, uitzicht	De heide	Esdorpenland-schap	Flora	Fauna (Vogels)	Fauna (overig)	Oude wegen	Benderse Berg	Cultuur-historie (overig)	Schapen	Natuurontwik keling	Water	Landschap en natuur en tijd	Stilte en rust	Recreatie	Weinig zichtbare menselijke invloed	Overig	Locatie
Wat maakt dat je graag naar het dwingelderveld gaat? (en niet naar een andere plek)	De grootseid Groot uitgestrektheid ruimte wijsheid vind ik het heel fijn om ver te kunnen kijken. Dat als je bij de schaapskooi staat dat je helemaal naar Pesse kunt kijken Er is nergens een plek waar de zo'n wijsheid ervaart de ruimte	de heidevelden dat heidegebied een bezoek aan het Dwingelderveld is echt een bezoek aan de heide	De afwisseling van open, de heide, en het bos eromheen overgangen van bos, naar hei naar graslanden bijvoorbeeld en naar de akkers									veel water	Afwisselend de grote diversiteit aan natuur Afwisseling Van bos en heide de grote diversiteit landschappelijk fauna meer afwisseling dan elders compacte bij elkaar. Waardoor je dus eigenlijk veel meer kunt zien en veel meer kunt waarnemen. De afwisseling van open, de heide, en het bos eromheen overgangen van bos, naar hei naar graslanden bijvoorbeeld en naar de akkers	heel veel stille plekken in het Dwingelderveld aan de drukte van alledag te ontsnappen de rust stil de stilte	vele mogelijkheden zijn voor recreatieve ontspanning ik ben een wandelaar een rondje op de fiets de hei over en door het bos terug	dat je nergens bebouwing ziet	Je kan helemaal wegdromen als je dat zou willen het is hier 's nachts echt donker ik ben een natuurliefhebber	Omdat het dicht bij mijn huis is
Wat is voor jou het meest bijzonder aan het dwingelderveld ?	Uitgestrektheid Weidsheid Dus het kan wel zijn dat het druk is op het pad waar je fietst of wandeld, dat er mensen voor je en achter je zijn maar zodra je naar rechts of naar links kijkt zie je die grote stille heide en verder niets, niemand. Op het moment dat je aan komt lopen via het stuifzand en dat je vervolgens een stukje omhoog moet, en dat je dan vanuit de diepte op een gegeven moment op die rand staat en dan dat ven ziet liggen, dat vind ik een heel bijzonder moment. Vooral ook omdat, je komt uit die diepte en dan verwacht je niet dat daar hoger een ven ligt. En dan kijk je vervolgens over de weidsheid van het Dwingelderveld. Dat is echt magistraal. de uitgestrekte heide De uitgestrekte heide Vanaf de Hoogeteensedijk heb je echt heel mooi uitzicht. Je kun helemaal tot aan de schaapskooi kijken	de uitgestrekte heide Het grote heidegebied en vooral de randen De uitgestrekte heide De natte heide	de afwisseling van es, bos, bos met kleine heitjes, grote uitgestrekte hei,	De grote rijkdom						Het Noorderveld dat als landbouwvelden omgezet is naar natuur	veel water de waterpartijen De vennen, de slenken met stromend water in de zomer heel droog in de winter het water met beekjes eruit stroomt De natte heide	de afwisseling van es, bos, bos met kleine heitjes, grote uitgestrekte hei, de vennen die er in liggen, de doorkijkjes die je dan hebt. veel gradiënten	op de stille momenten		zie je ook in de verste verte niemand lopen of fietsen. Dus het kan wel zijn dat het druk is op het pad waar je fietst of wandeld, dat er mensen voor je en achter je zijn maar zodra je naar rechts of naar links kijkt zie je die grote stille heide en verder niets, niemand. . Geen bebouwing	prachtig gebied om te vogelen andere vakkan van natuurstudie		
Wat vind je het meest bijzonder aan de natuur in het dwingelderveld ?				zonnedauw Orchideeën zonnedauw	verschillende vogelsoorten vogels Qua vogels is het Dwingelderveld heel bijzonder 123 of 124 vogels die bij	de insecten Je ziet libellen vliegen, vlinders, reptielen, adders, de adder				de struinende schapen die over de heide heen trekken		Het verhaal van het water, het natte heideveld	Je treft altijd wat en dat vind ik wel leuk. De gevarieerdheid Of je nou in de winter komt of in de zomer, het heeft allemaal zo z'n waarde. Ja, de gevarieerdheid en de unieke dingen die je hier ziet Enorm gevarieerde		vogelaars			

					het natte gebied horen. kraanvogels kraanvogel kraanvogels Kraanvogels steltloper steltlopers roodborsttap uilen slangenarend roodgansfuut kuifduiker Dus ganzen, eenden.	zoogdiere amfibie en, heikikkers						flora en fauna de open natte heide en het bosgebied alles bij elkaar					
Wat vind je het meest bijzonder aan de geschiedenis/ dingen van vroeger op het Dwingelderveld?		het heidegebied Maar het heidegebied, dat is denk ik het grootste culturele erfgoed dat wij hier beheren en dat moet in stand gehouden worden door begrazing.	oude de esdorpen Kraloo boerderijen, met de schaapskooien en de weg naar de heide toe De schaapskooi, potstalsysteem en dan de essen heel oud stukje landschap, de Hoorns, wat sinds de Middeleeuwen al op die manier in gebruik is. het beekdal van de Ruiner Aa daar ligt bijvoorbeeld nog een wal om het grasveld heen wat ooit bedoeld was om het zure water dat van de hei afstroomt om dat zo te begeleiden dat het niet over de weidevelden gaat. de relatie met de verschillende dorpen brink en esdorpen het gecombineerde verhaal met Nationaal Park Dwingelderveld, de heide in combinatie met de dorpen in de omgeving. de brinkdorpen			karresporen de oude zandwegen de postweg De benderse is in feite ook een oud spoor De karresporen de oude karresporen	huisje op de Benderse Berg bijzonder plekje. het huisje van Anne de Vries Vroeger heette dat de oase. Een klein stukje cultuurland midden op de heide op de Benderse Berg op het droogst gelegen stukje en dat is natuurlijk een hele kleine nederzetting geweest. Die daar tot begin vorige eeuw bewoond is geweest. De schrijver Anne de Vries heeft daar dus gewoond en een boek geschreven. De man in de jachthut. En hij is natuurlijk bekend van Bartje en van Anne en van andere streekromans. Maar dat heeft hij dus tot na de oorlog gehad. het huisje op de Benderse Berg.	De raatakkers grafheuvels Sagen en de Legendes Moordenaarsvelden, de Spaanse Soldaat de witte wieven verhalen van de heksenvervolgelingen Schutheuvels . Die hebben de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog opgeworpen	De schaapskooien dat moet in stand gehouden worden door begrazing. de schaapskooi de schapencultuur De begrazing met twee schaapskuddes	het verhaal van het Dwingelderveld wat dit gebied allemaal heeft ondergaan, van natuur, bos terug naar heide Landbouwendaves, dat wordt nu weer teruggebracht							
Wat vind je het meest bijzonder aan het landschap in het dwingelderveld ?	ik vind zelf het landschap het meest aantrekkelijke de wijsheid Dat het zo plat is enorme uitgestrektheid helemaal tot aan de horizon kijken saai → Eigenlijk is meteen alles al verklaapt. Je hebt weinig verrassingen En dat komt ook omdat het heel open is Want vroeger lag er meer bos op de hei Er zit nu heel weinig diepte in het gebied	Wat ik jammer vind is dat de heide niet meer is zoals een paar jaar geleden. Toen die echt mooi paars was. Ik vind als ik er nu overheen fiets heb ik meer het gevoel van een savanne of een steppe. Een grote wuivende grasvlakte. de heide							heide en schapen		het hele patroon van slenken En natuurlijk heel veel water De vennetjes	Afwisseling De afwisseling. De overgangen tussen heide en bosgebieden en het half-open landschap ertussen dat dat veel meer een geheel wordt. De vennetjes en de bosgebieden De afwisseling. De openheid, bos, heide, het is niet een saai landschap De afwisseling coulissenlandschap, andere kant bos, de grote vlakke, heide, ruigte, verschillende soorten bos wat je tegenkomt				En bij Kraloo is er een hele geologische geschiedenis, waar het begroeide stuifzand overgaat in een dal waar de heide begint. het agrarische landschap	

Bijlage 5 - Analysetabel interviews bezoekers

Landschap				Natuur			Cultuurhistorie			Cultuurhistorie/beheer		Geologie	Afwisseling	Beleving				Overig
	Grootseheid, weidsheid, ruimte, uitzicht	De heide	Esdorpenlandschap	Flora	Fauna (Vogels)	Fauna (overig)	Oude wegen	Benderse Berg	Cultuurhistorie (overig)	Schapen	Natuurontwikkeling	Water	Landschap en natuur en tijd	Stilte en rust	Recreatie	Weinig zichtbare menselijke invloed	Overig	Locatie
Wat maakt dat je graag naar het dwingelderveld gaat? (en niet naar een andere plek)	vrijheid het uitgestrekte									tussen de schapen door kan lopen dat er dieren lopen		vennetjes water	veel afwisseling Bos en hei en een stukje weideland het is iedere keer weer anders Ieder seizoen is ook anders	Rustgevend de rust	foto's ik maak graag foto's een mooie wandelroute		bijzondere plekken voor mij met veel herinneringen we komen hier al ieder jaar in de herfstvakantie een hele week dan	Omdat ik in Dwingeloo woon Omdat het dichtbij is.
Wat is voor jou het meest bijzonder aan het dwingelderveld ?	De grote heide vlakte groot de enorme vergezichten het weidse prachtige luchten het vrij zijn	zo'n rand van zo'n bospad en dan het uitzicht op de heide en andere begroeiing en de meertjes		herfst met die kleuren de grassen. Die hebben allemaal verschillende kleuren. Die zijn heel mooi heel afwisselend. "Paddenstoelen"	Veel vogels	Reptielen Amphibiën Adders				de Schaapskooi		zo'n rand van zo'n bospad en dan het uitzicht op de heide en andere begroeiing en de meertjes	de gevarieerdheid herfst met die kleuren	de stilte die rust het niks horen	je kan alle kanten op. Fietsen, lopen. goede fietspaden goed begaanbaar (Oude Hoogeveense Dijk/Kraloerweg) je hebt veel natuur	niet onderbroken wordt door toch al een huis, wat de ervaring voor mij een beetje onderbreekt Dat het zo uitgestrekt is en gewoon puur natuur is je hebt windmolens nodig en alles meer en van die masten en dat zie je hier niet Verder zie je alleen bomen in de verte en al dat groen en de lucht, de lucht vind ik vooral mooi	Je kan je gedachten laten gaan	
Wat vind je het meest bijzonder aan de natuur in het dwingelderveld ?	uitgestrekte	de heide het gras		bloemetjes bloeien de gevarieerdheid van de bomen en de struiken bloeiende bloemen wilde bloemen Zoals de late paardbloem Bloeiende waterlelies, wit, roze, rood, heel mooi. het gras	Kraanvogels vogels roofvogels uilen zangvogeltjes spechten vogels vogels					de weilanden waar je door de schapen heen kan lopen		het water	de gevarieerdheid van de bomen en de struiken			dat je niet het idee krijgt dat het perse aangelegd is, (dat het er wat wild uitziet)		
Wat vind je het meest bijzonder aan de geschiedenis/ dingen van vroeger op het Dwingelderveld?									oude boerderijen (paalsporen uit ijzertijd/Bronstijd) de grafheuvels dat het vroeger, dat het veen was en dat het onbegaanbaar gebied de legende Van het moordenaarsveen	schapen (als beheermaatregel voor de natuurontwikkeling)	opgebouwd tot waar en tot nu toe gekomen is. (natuurontwikkelingsprojecten) links bij dat stukje bos (Noordenveld) daar heeft vroeger tot 1996 iemand gewoond op een boerderijtje. De natuur is hier uitgebreid							
Wat vind je het meest bijzonder aan het landschap in het dwingelderveld ?	weidsheid groot De ruimte Dat je ver van je af kunt kijken.	De heide		dat er af en toe zo'n boom staat (die solitaire bomen)	leenden die je kon spotten op het water en de vogels.							de vennetjes	En het verandert ook steeds. En ook met de seizoenen verandert het steeds.	de rust				

Bijlage 6 - Voorbeeldtabel brainstorm Leisure Leefstijlen

Leisure Leefstijl: Gezellig Lime				• Sluit aan bij kernboodschap • Sluit niet aan bij kernboodschap • Mogelijk binnen huidige recreatieve voorzieningen • Kan mogelijk gemaakt worden door aanpassing / uitbreiding van de recreatieve voorzieningen • Kan niet mogelijk gemaakt worden door randvoorwaarde natuurbescherming
	Achter het bos <i>Wat weet je hierover?</i> <i>Welke processen zijn er gaande (geweest)?</i>	In het bos <i>Wat is zintuigelijk beleefbaar aan wat in kolom 'Achter het bos' wordt genoemd?</i>	Voor het bos <i>Wat vind je van wat er in kolom 'achter het bos' en 'in het bos' genoemd wordt?</i> <i>Welke roepen verwondering op?</i>	Activiteit/Faciliteit/Sleutelervaring
Geologie	• Het centrale dekzandgebied • De dekzandruggen • De stuifzanden • De beekdalen • Vennen, plassen en pingo's	Het uitgestrekte centrale dekzandgebied met vennen en ondiepe slenken De Benderse Berg steekt duidelijk uit boven het centrale dekzandgebied In de bossen van de Anserdennen, Dwingelderzand en Lheederzand zijn de vastgelegde stuifzanden goed te zien en te voelen	Water (vnl. vennen, ook slenken)	• Wandelen over een familiepad (bij SBB/Achter 't Zaand) • Wandelen over een vlonderpad (bij SBB) • Wandelen over een laarzenpad vanaf het bezoekerscentrum • Wandelen over een vlonderpad vanaf het bezoekerscentrum • Wandelen over een familiepad vanaf het bezoekerscentrum door de natte hei (om Kloosterveld) • Wandelen over de rode en witte wandelroute met vlonders, uitkijkpunt en aparte wandelroute langs Achterlands veen • Vanaf een uitkijktoren over de uitgestrekte heidevelden met vennen kijken • Schaatsen op een ven in de winter <u>Activiteitenaanbod bij BC:</u> • Gezinsnatuurdag water en modder
Natuur	Flora: • Natte heide vegetatie • Droge heide vegetatie • Stuifzand met bijbehorende vegetatie (jeneverbes) • Gemengde bossen • Kruidenrijke graslanden • Kruidenrijke akkers Fauna: • Vogels ○ Kraanvogels • Heidekikkers • Adders • Reeën • Insecten ○ Bijen ○ Libellen	In het centrale dekzandgebied is veel natte heidevegetatie te zien met het meest opvallend het pijpenstrootje en de natte dopheide. Op de droge plekken is droge heidevegetatie te zien met struikheide. Lokaal zijn hier ook kruidenrijke graslanden te zien. In het westen en noorden van het centrale heidegebied zijn de gemengde bossen te vinden op de stuifzanden. Met plaatselijk stuifzandvegetaties met jeneverbes. Fauna Voornamelijk vogels zijn goed beleefbaar in dit gebied. Ganzen en eenden drijvend op de vennen Het uitgestrekte centrale dekzandgebied met heidevegetaties biedt een weids uitzicht waardoor	Betrokkenen: Vogels (kraanvogels) en andere fauna (adders) Zonnedaauw Bezoekers: Vogels en bloemen Grassen	• Big 5 huifkartochten • Electrokarsafari • Streetview / digitale beleving voor en na natuurontwikkeling • Wandelen over een familiepad vanaf het bezoekerscentrum door de natte hei (om Kloosterveld) • Vanaf een uitkijktoren over de uitgestrekte heidevelden met vennen kijken • Gezinsspeurtochten <u>Activiteitenaanbod bij BC:</u> • Gezinsnatuurdag Dierenmanieren • Gezinsnatuurdag vogels • IVN excursie Daar pluk je de vruchten van... • Paddenstoelenontdektocht gezin

	○ Vlinders	overvliegende vogels en biddende roofvogels gemakkelijk gespot worden. Een wat beter getraind oog ziet ook gemakkelijk o.a. broedende kraanvogels. In de lente en zomer zijn veel insecten te zien zoals vlinders, libellen en bijen. In april/mei paren de heidekikkers in de vennen, waarbij de mannetjes opvallend blauw worden. Vanaf de eerste zonnige dagen in het jaar liggen adders te zonnen op verschillende plekken, waaronder op de wal bij de radiotelescoop.		● <i>Vogelsnacks</i> ● <i>Wildwandeling voor kinderen</i>
Cultuurhistorie	● Steentijd ● Kampen van jager-verzamelaars ● Bronstijd + IJzertijd / Romeinse Tijd ● Grafheuvels ● Celtic fields ● Sporen van bewoning → Paalsporen / scherven / waterput ● Middeleeuwen + Nieuwe Tijd ● Heidepotstalsysteem met heide, schapen, potstal, essen, brinkdorpen ● Stuifzanden ● Karresporen ● Moderne Tijd ● Turfwinning ● Ontginning heide en stuifzand ● Ruilverkaveling ● Natuurontwikkeling	Van het heidepotstalsysteem is de heide het meest in het oog springende onderdeel. Daarnaast zijn de akkers op de Anseres en Ruineres goed beleefbaar net als de esdorpen. De schaapskooien zijn niet de oorspronkelijke potstallen die oorspronkelijk bij de boeren op het erf stonden, toch is hier het potstalsysteem zichtbaar net als de schapen die daarbij horen. In de Anserdennen, het Dwingelderzand en Lheederzand zijn de stuifzanden goed te zien en te merken tijdens het fietsen. Bij het Smitsveen en in de Boerdennen zijn grafheuvels te zien. Die bij het Smitsveen zijn gemakkelijk vanaf het pad te zien, die in de boerdennen zitten verstopt tussen de bomen. Langs het fietspad die over de Benderse Berg loopt zijn karresporen te zien. Deze vallen alleen op als je weet dat ze er liggen. In juli en augustus staan op meerdere plekken op de heide bijenkasten. Natuurontwikkeling is goed te volgen op het Noordenveld en Anserveld	Betrokkenen: 1. Schapen 2. Karrensporen 3. Huisje op de Benderse Berg 3. Esdorpenlandschap 5. Sagen en Legendes Bezoekers: Natuurontwikkeling	● Ommetjes maken rond Dwingeloo en Ruinen o.a. wandelroute Ruinen → bezoekerscentrum → schaapskooi ● Heide / kudde evenementen bezoeken met lammetjes, fair en schapendrijven ● Concerten bijwonen bij de schaapskooi bijvoorbeeld bij kersmarkt ● Met een (Paarden) Tram van Brink Ruinen → bezoekerscentrum ● Vanaf uitkijktoren de karrensporen zien <u>Activiteitsaanbod bij BC:</u> ● <i>Gezinsnatuurdag schaaap</i> ● <i>Lammetjesdag</i> ● <i>Schaapsscheerdersfeest</i>
Landschap	-	-	Afwisseling en weidsheid	● Een film kijken in het bezoekerscentrum met luchtbeelden, onderwaterbeelden en macroopnames ● Gezellig loungen op loungeplekken op de hei/in het bos ● Een fiets huren en naast gewone fietsen ook tandems / 4-persoons fietskar <u>Activiteitsaanbod bij BC:</u>

				● Gezinshuifkartocht bos en hei ● Gezinsnatuurdag heide
Algemene voorzieningen / diensten die bij alle bovenstaande thema's passen				● Ontmoeting met vrijwillige boswachters ● Ontmoeting met vrijwillige heidewachters ● Wandelen via een routeapp ● Familiedagprogramma / arrangement boeken <u>Activiteitsaanbod bij BC:</u> ● Etsen ● Gezinsnatuurdag Avonturen ● Houtsnijden ● Mandje vlechten ● ING Wilde Buiten Dag Boswachter van OERRR ● Knutselzondag ● Wandeling met de nachtwachter ● Schemertocht huifkar ● Volle maan huifkartocht ● Tuinmarkt

Bijlage 7 - Metatabel Leisure Leefstijlen

	Mogelijk binnen huidige recreatieve voorzieningen	Kan mogelijk gemaakt worden door aanpassing / uitbreiding van de recreatieve voorzieningen
Sluit aan bij kernboodschap	Wandelen over een familiepad (bij SBB/Achter ‘t Zaand) Wandelen over een vlonderpad (bij SBB) Schaatsen op een ven in de winter Streatview / digitale beleving voor en na natuurontwikkeling Gezinsspeurtochten Heide / kudde evenementen bezoeken met lammetjes, fair en schapendrijven Big 5 huifkartochten Gezellig loungen op loungeplekken op de hei/in het bos Fietsen over rustige fietspaden langs het water Lekker struinen, zelf stille plekken opzoeken Fietsen over kleine weggetjes langs de hei Paardrijden over kleine weggetjes lang de hei Yoga op de hei Wandelen over kleine weggetjes langs de hei (lang) Schaatsen in de winter (met koek en zopie) Huifkartocht met drankje Paardrijtocht over de heide Fietstocht langs vennen / door slenk Struinen Schaapscheerdersfeest Meerdaagse wandeltocht met ezel voor bagage Fietstocht evt. meerdaags van B&B naar B&B Paardrijden over de heide <u>Activiteitenaanbod bij BC:</u> <i>Gezinsnatuurdag water en modder</i> <i>Gezinsnatuurdag schaap</i> <i>Lammetjesdag</i> <i>Schaapsscheerdersfeest</i> <i>Gezinshuifkartocht bos en hei</i> <i>Gezinsnatuurdag heide</i> <i>Gezinsnatuurdag Avonturen</i> <i>Wandeling met de nachtwachter</i> <i>Schemertocht huifkar</i> <i>Volle maan huifkartocht</i> <i>ING Wilde Buiten Dag Boswachter van OERRR</i> <i>Wildwandeling voor kinderen</i> <i>Open Monumenten dag Huisje op de Benderse Berg</i> <i>Dauwtrappen: Fietstocht Dwingelderveld</i> <i>Fietstocht Dwingelderveld</i> <i>Ochtendwandeling</i> <i>SBB herfstwandeling</i> <i>SBB lange winterwandeling</i> <i>Wandeling met de boswachter</i> <i>Gezinsnatuurdag water en modder</i> <i>Gezinshuifkartocht bos en hei</i>	Wandelen over een laarzenpad vanaf het bezoekerscentrum Wandelen over een vlonderpad vanaf het bezoekerscentrum Wandelen over een familiepad vanaf het bezoekerscentrum door de natte hei (om Kloosterveld) Wandelen over de rode en witte wandelroute met vlonders, uitkijkpunt en aparte wandelroute langs Achterlands veen Vanaf een uitkijktoren over de uitgestrekte heidevelden met vennen kijken Electrokarsafari Een film kijken in het bezoekerscentrum met luchtbeelden, onderwaterbeelden en macroopnames Een fiets huren en naast gewone fietsen ook tandems / 4-persoons fietskar Wandelen via een routeapp Familiedagprogramma / arrangement boeken Ontmoeting met vrijwillige heidewachters Rustig zitten op stille plekken aan het water Street view / digitale beleving bekijken over voor en na natuurontwikkelingsproject Wandelen over kleine weggetjes langs de hei (kort) Een weekendje in het huisje op de Benderse Berg logeren (en dan nauwelijks/geen aanpassing aan huidige tijd) Wandelen over een laarzenpad vanaf het bezoekerscentrum Wandelen over een vlonderpad vanaf het bezoekerscentrum Een uitkijktoren beklimmen en vanaf daar over de heide kunnen kijken Vliegeren op de hei (kloosterveld?) Virtuele vlucht over de heide (dronebeelden) Zelf herder zijn voor 1 dag (gezin mee met herder excl. Voor leden) Fietstocht van kooi tot kooi met koffie / cake Familiefeestje op het bezoekerscentrum ATB route fietsen over de heide Overnachten op de hei Terug naar de middeleeuwen gezinsactiviteit (potstal, schapen, vekleden, urnen) Langlaufroute over de Benderse / Oude Hoogeveensedijk Weekend / weekje weg met hutje op de hei ervaring (in het huisje op de Benderse Berg) Mountainbiken over de heide Exclusief wild/kraanvogels spotten (icm Horeca) Picknick in het stuifzand / op de hei van het Kloosterveld (exclusieve mand af te halen bij BC)

	<i>Gezinsnatuurdag schaaap</i> <i>Lammetjesdag</i> <i>Gezinsnatuurdag Avonturen</i> <i>Gezinsnatuurdag Avonturen</i> <i>ING Wilde Buiten Dag Boswachter van OERRR</i> <i>Nacht v/d Nacht in samenwerking met Theehuys</i> <i>Wandeling met de nachtwachter</i> <i>Schemertocht huijkar</i> <i>Volle maan huijkartocht</i> <i>Wildwandeling voor kinderen</i> <i>IVN excursie Te paard door het Dwingelderveld</i> <i>IVN excursie Nacht van de Nacht</i> <i>Midzomernacht</i> <i>Nacht v/d Nacht in samenwerking met Theehuys</i>	
Sluit niet aan bij kernboodschap	Ontmoeting met vrijwillige boswachters <u>Activiteitenaanbod bij BC:</u> <i>Gezinsnatuurdag Dierenmanieren</i> <i>Gezinsnatuurdag vogels</i> <i>IVN excursie Daar pluk je de vruchten van...</i> <i>Paddenstoelenontdektocht gezin</i> <i>Vogelsnacks</i> <i>Etsen</i> <i>Houtsnijden</i> <i>Mandje vlechten</i> <i>Knutselzondag</i> <i>Tuinmarkt</i> <i>IVN excursie Daar pluk je de vruchten van...</i>	Met een (Paarden) Tram van Brink Ruinen → bezoekerscentrum Vanaf uitkijktoren de karrensporen zien Ommetjes maken rond Dwingeloo en Ruinen o.a. wandelroute Ruinen → bezoekerscentrum → schaapskooi Concerten bijwonen bij de schaapskooi bijvoorbeeld bij kersmarkt Iets leren over het ‘oude’leven, stukje verdieping over hoe het vroeger was in het gebied Kraanvogeltheater bezoeken Spannend verhaal vertellen bij schemer (sages/legenden) Speelnatuur op stuifzand (bijv. bij theehuys Anserdennen) ATB route fietsen (Anserdennen + omgeving) Wild Kamperen met kampvuurtje in het bos Wild Diner 3 sterren restaurant met vlees uit terrein (Gans, Lam, Ree) Overleven “Bronstijd” stijl (meerdaags) Sagen / Legendes festival Coachings activiteiten voor het opdoen van inspiratie

Bijlage 8 - Algemeen informatiepaneel Dwingelderveld

Natuurmonumenten

Kom tot rust op de grote natte heide

Welkom in het Nationaal Park Dwingelderveld

Het Dwingelderveld is het grootste natte heidegebied van West-Europa. Het natuurgebied heeft een flinke opkikker gekregen. Twee landbouwgebieden zijn natuur geworden. Langs de A28 ligt nu een geluidswal en de waterstand is verhoogd. De heide is nu natter, stiller en groter. Je kunt eindeloos wandelen of fietsen, kijken naar vogels en zonnende adders of op bezoek bij de schaapskudde. Geniet van dit uitgestrekte natuurgebied.

Hoogtepunten Dwingelderveld

1 Schaapjes kijken

Van mei tot in november trekken twee schaapskuddes met hun herders vrijwel dagelijks over de heide. In het voorjaar zijn er veel lammetjes. Kom bij de schaapskooi kijken en knuffelen!

2 Grote schotel

Aan de noordrand van de heide staat een grote metalen schotel, speurend naar signalen van buiten onze planeet. Deze radiotelescoop ontdekte zelfs twee nieuwe sterrenstelsels.

3 Theehuys Anserdennen

Verscholen in de Anserdennen ligt een gezellig theehuis. Een prachtig punt om uit te rusten halverwege de mooie wandelroutes. Koffie met verse taart of een smakelijke lunch; kom proeven.

4 Vogels spotten

Bij de Davidsplassen staat een vogelkijkhut en bij het Holtveen een kijkwand. In de winter vertoeven hier honderden ganzen, 's zomers geoorde futen, eenden en steltlopertjes. Of spot de prachtige kraanvogels.

5 Reebruine ogen

In het Dwingelderveld maak je een goede kans om een ree te ontmoeten. Neem je verrekijker mee, wees stil en kijk goed rond. Misschien kijk je zo in die reebruine ogen.

6 Zonaanbidder

Adders liggen graag in de voorjaarszon om op te warmen. Zonnende adders zijn ongevaarlijk. Alleen als een adder zich bedreigd voelt, bijt hij uit verdediging. Houd dus afstand en laat ze met rust.

7 Voor de hele familie

Het verharde familiepad slingert door de heide, via vlonders over vennen en doet de schaapskooi aan. Het pad is geschikt voor kinderwagen, rolstoel en scootmobiel. Een leuk uitstapje met de hele familie.

8 Spelen bij het bezoekerscentrum

Het Bezoekerscentrum Dwingelderveld biedt veel informatie, leuke cadeaus en koffie met koek. Kinderen bouwen hutten in het bos, vangen waterdieretjes of spelen naar hartenlust met water en zand.

9 Kleurrijke heide

In augustus bloeit de struikheide: een paarse pracht. Toch kleurt niet de hele heide paars. Het is een lap-pendeken van verschillende plantensoorten en kleuren, zoals roze dopheide, wit veenpluis en geel pijpestrootje.

En nu op pad

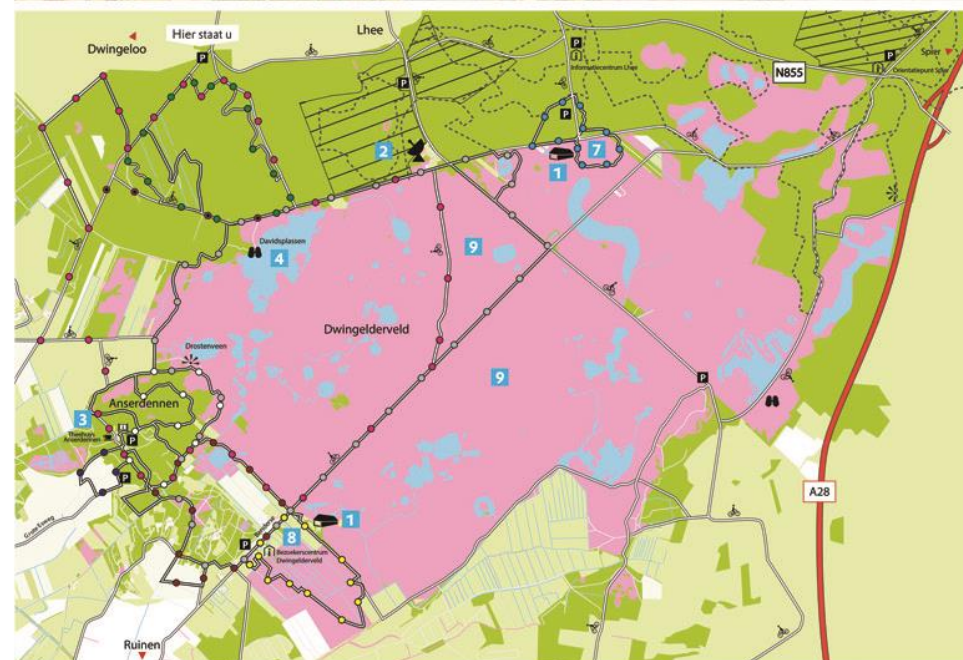
- Wandelroutes:**
- 13 km wandelroute Dwingelderveld.
 - 4,5 km wandelroute Dwingelderveld.
 - 3,7 km wandelroute Kloosterveld. De route is niet gemarkeerd: u mag struinen.
 - 4 km Familiepad. Geschikt voor minder validen, start bij P-plaats Achter 't Zand.
 - 5,1 km Nachtwandelroute, start bij P-plaats Dwingeloo.
 - 7 km wandelroute Anserdennen, start Theehuys Anserdennen.
 - 3 km wandelroute Anseres, start Theehuys Anserdennen.

— In het gebied van Staatsbosbeheer zijn nog meer wandelroutes: informatie treft u aan op de diverse parkeerplaatsen.

- Hardlopen:**
- 15 km Recreatieloop (• verkorte route 7,5 km), start bij P-plaats Dwingeloo.

Praktische informatie

- Bezoekerscentrum**
- Dwingelderveld** Benderse 22, 7963 RA Ruinen, T (0522) 472951. Jaarond open. www.natuurmonumenten.nl/bcdwingelderveld
- Wandelen** In het Dwingelderveld zijn diverse wandelroutes.
- Honden** Honden zijn welkom mits aangelijnd. Honden mogen op de aangegeven plekken los. Informatie en kaart in bezoekerscentrum.
- Fietser en ruiter** Diverse fietspaden en ruiters- en menroutes doorkruisen het gebied. Fietsen mogelijk via knooppunten. Informatie en kaart via bezoekerscentrum en website Nationaal Park Dwingelderveld. www.natuurmonumenten.nl/agenda of T (035) 6559955.
- Excursies**
- Openbaar vervoer** Belbus 38 (0900 0400359, uur tevoren) vanaf NS Hoogeveen.
- Schaapskooien** Informatie over openingstijden: www.natuurmonumenten.nl/schaapskooien
Schaapskooi Achter 't Zand - Achter 't Zand 4 - Lhee
Schaapskooi Ruinen - Ruinen. Parkeren t.h.v. Benderse 22 Ruinen

- Heide
Bos
Water
- Wandelroutes
Fietspaden
Bezoekerscentrum
- Uitzichtpunt
Radiotelescoop
Informatiepaneel
- Schaapskooi
Kijkhut / scherm
Hondenloslooggebied
- Overige wandelroutes

Meer informatie Dwingelderveld www.natuurmonumenten.nl/dwingelderveld

Bijlage 9 - Liggend informatiepaneel

De grote, natte, stille heide

Op de grote stille heide... Zo begint een liedje van vroeger, maar je zou het hier zo weer zingen. Ervaar de ruimte, hoor de stilte. En dat natte hoort er ook bij. Daarvan profiteren soorten van vochtige heide zoals dopheide, klokjesgentiaan en veenmossen. Ook voor de kraanvogel is het gebied nu extra aantrekkelijk. En doordat het Dwingelderveld nu natter kan zijn, houdt Meppel juist droge voeten in natte tijden.

Ervaar:

- de ruimte en stilte
- het bezoekerscentrum
- de schaapskudde
- de telescoop

Kudde met herder

Twee schaapskuddes helpen bij het heidebeheer. De herders trekken vrijwel dagelijks over de heide. Van mei tot in november vertrekken ze rond 10.00 uur en komen om 17.00 uur terug. Kijk op het bord bij de kooi voor de juiste tijden.

Droge voeten

Het kan hier nat zijn: het gebied telt ruim zestig vennen en veentjes. Delen van het Nationaal Park Dwingelderveld zijn speciaal ingericht om water te bergen bij flinke regenval. Dus advies voor de wandelaar in natte perioden: laarzen aan!

TIP Kom struinen in het Kloosterveld, vlak achter het bezoekerscentrum. Kies je eigen route en loop tussen het water en de schapen door. Op verschillende plekken zijn in- en uitgangen.

Blauwe pracht

De paarsblauwe klokjesgentiaan is mooi én bijzonder. Het plantje is zeldzaam, maar ook de enige voedselplant voor een fraaie vlinder: het gentiaanblauwtje. Mieren brengen de rupsen naar hun nest, om ze daar te verzorgen: in de natuur hangt alles met elkaar samen.

Huisje op de heide

Op de Benderse berg staat een klein huisje. Het is een historische plek vol verhalen. Oorspronkelijk stonden er twee boerderijtjes. Schrijver Anne de Vries van het boek 'Bartje', verbleef hier regelmatig. Waan je even in vroeger tijden.

Heidebeheer

De schapen graasden in de afgelopen eeuwen op de heide en zorgden zo voor een uitgestrekt heideveld. Ze verbleven 's nachts in een potstal. De mest werd afgewisseld met lagen heideplaggen. Aan het eind van de winter kon deze mest op de akkers worden verspreid. Natuurmonumenten houdt het beheer met de schaapskudde in stand, maar zet ook andere dieren in, bijvoorbeeld runderen. Kijk ook eens bij onze 'bokkenbrigade'. De bokken eten de jonge boompjes op die de schapen laten staan.

Beeld: Natuurmonumenten, Swan-Pulman

Kijk voor meer informatie over het Dwingelderveld op www.natuurmonumenten.nl

Bijlage 10 - Websites

Site:	Pagina:	URL:
Nationaal Park	Dwingelderveld	www.nationaalpark-dwingelderveld.nl
Boodschap	Een trekpleister voor iedereen die van natuur houdt: Nationaal Park Dwingelderveld in Zuidwest-Drenthe!	
Voorinformatie (oriëntatie)	Activiteitsaanbod duidelijk voor de recreantengroepen: wandelaars, fietsers, ruiters, vogelaars, ATB'ers, mindervaliden. Adres/routebeschrijving startpunten (parkeerplaatsen, bezoekerscentrum) moeilijk/niet vindbaar	

Site:	Pagina:	URL:
Natuurmonumenten	Bezoekerscentrum	www.natuurmonumenten.nl/bezoekerscentrum/bezoekerscentrum-dwingelderveld
Boodschap	-	
Voorinformatie (oriëntatie)	Activiteitsaanbod georganiseerde activiteiten en de recreantengroepen wandelaars en fietsers. Gelimiteerd tot activiteiten vanaf het bezoekerscentrum. Adres/routebeschrijving naar bezoekerscentrum erg duidelijk, ook openbaar vervoer. Biedt geen oriëntatie voor andere parkeerplaatsen, zoals bij het theehuis en het zwembad.	

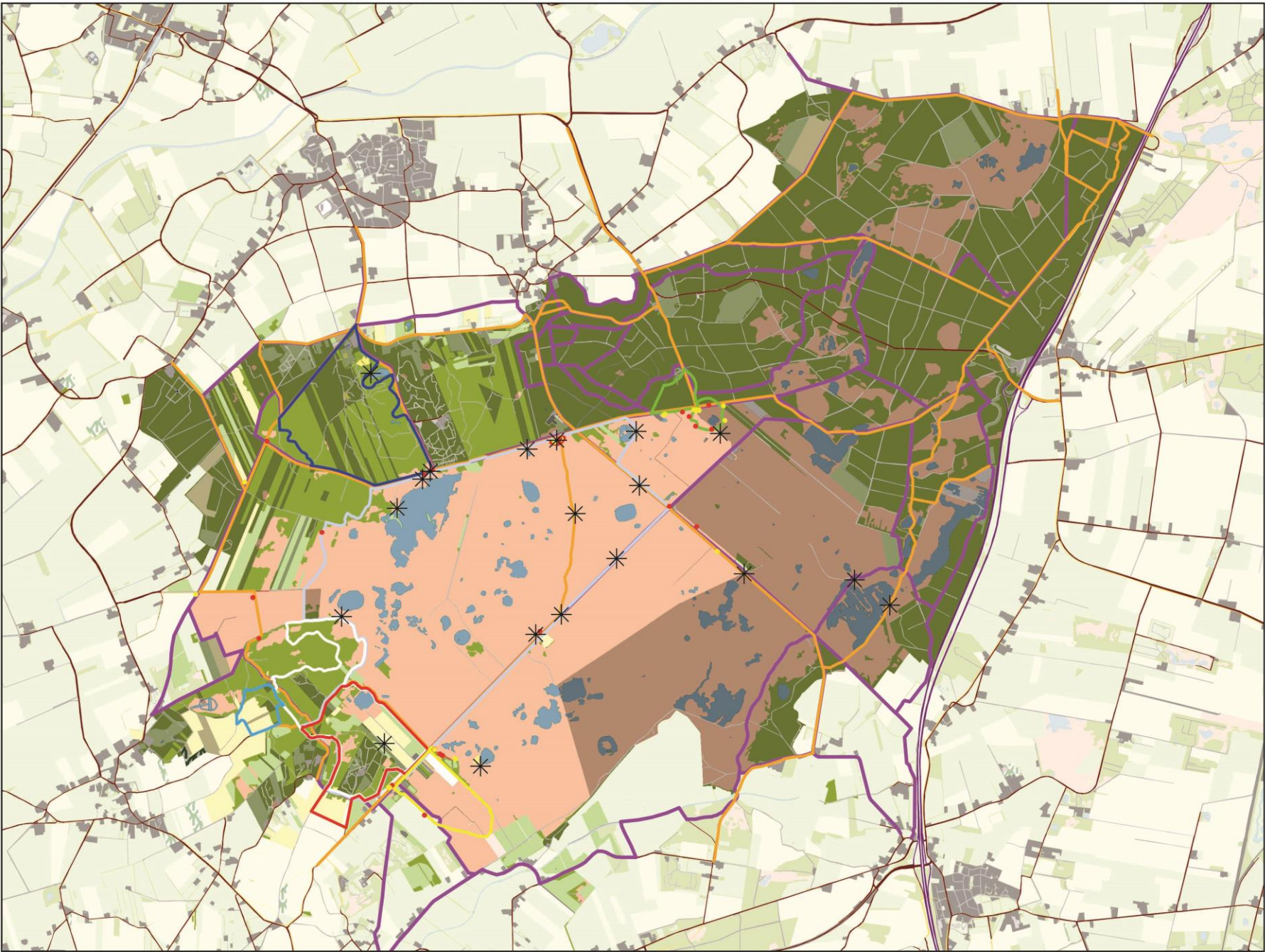
Site:	Pagina:	URL:
Natuurmonumenten	Nationaal Park Dwingelderveld	www.natuurmonumenten.nl/natuurgebied/nationaal-park-dwingelderveld
Boodschap	Zacht glooiende heidevelden met plassen en vennetjes. Bos, stuifzand en schilderachtige esdorpen. Voor een afwisselende fiets- of wandeltocht bent u in Nationaal Park Dwingelderveld op de goede plek.	
Voorinformatie (oriëntatie)	Activiteitsaanbod georganiseerde activiteiten en de recreantengroepen wandelaars en vogelaars. Alleen wandelroutes vanaf bezoekerscentrum. Adres/routebeschrijving naar bezoekerscentrum, ook openbaar vervoer. Biedt ook oriëntatie voor het theehuis en camping De Olde Bârgen. Mindervaliden worden verwezen naar Oriëntatiecentrum Spier, niet naar het familiepad lang de schaapskooi.	

Site:	Pagina:	URL:
Staatsbosbeheer	Dwingelderveld	www.staatsbosbeheer.nl/natuurgebieden/dwingelderveld
Boodschap	Uitgestrekte heidevelden, afgewisseld met bossen, jeneverbessen en esdorpen. Het Dwingelderveld is Drenthe in een notendop.	
Voorinformatie (oriëntatie)	Informatie voor mindervaliden, hondenuitlaatplekken, een link naar de wandelkaart van Falk en een tip dat er in de buurt meerdere fietsverhuren aanwezig zijn.	

Site:	Pagina:	URL:
Sprankelend Dwingelderveld	-	www.dwingelderveld.nl/
Boodschap	Sprankelend startpunt van Drenthe	
Voorinformatie (oriëntatie)	Focus ligt op overnachtingen in de buurt van NP Dwingelderveld. Activiteitsaanbod van het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten wordt hier weergegeven. Link naar de site van Nationaal Park Dwingelderveld.	

Site:	Pagina:	URL:
Schaapskudde Ruinen	#	http://www.schaapskudderuinen.nl/
Boodschap	#	
Voorinformatie (oriëntatie)	#	

Speciale plekken - Dwingelderveld

0 0,5 1 2
Kilometers

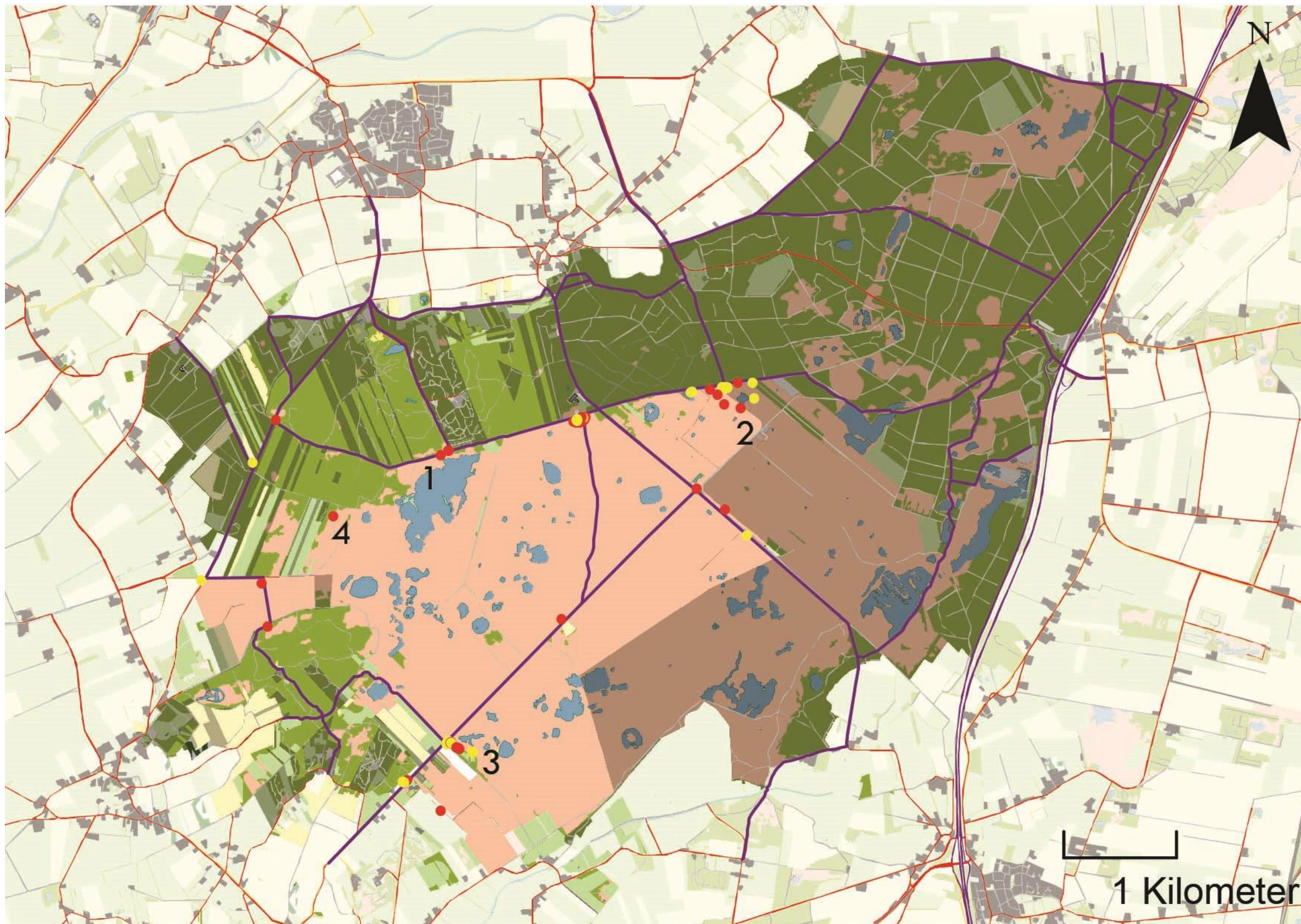
Legenda

- * Speciale plekjes
- Anserdennenroute
- Es- Bos- Heideroute
- Familiepad
- Nachtwandelroute
- Over de grote natte heide route
- Struinroute
- Theehuysroute
- Fietspaden
- Ruiter / menroute

Bijlage 12 - Tabel ontwerpcriteria

	Inrichting	Communicatie
Verbeterpunten Leisure Leefstijlen (deelvraag 3)	- Voorzieningen uitbreiden voor: 'Gezellig Lime' en 'Uitbundig Geel' - Laarzenpad bij bezoekerscentrum - Vlonderpad bij bezoekerscentrum - Familepad (voor wandelwagens en mindervaliden) - Korte wandeling i.c.m. bezoekerscentrum, uitkijktoren en schaapskooi 'Ingetogen aqua' - Rustige korte wandelroute langs de heide - Rustige zitplekken langs wandelroutes 'Ondernemend Paars', 'Uitbundig Geel' en 'Ingetogen Aqua' - Hutje op de hei ervaring in huisje op de Benderse Berg 'Ondernemend Paars' en 'Uitbundig Geel' - ATB-route langs de hei - Voorzieningen, die in conflict kunnen komen met de stille eigenschap van de kernboodschap, kunnen in de randzone geplaatst worden, bijvoorbeeld op het Kloosterveld.	
Verbeterpunten 5 Fasen van een bezoek (deelvraag 4)	Verblijf - Routes - De kernboodschap beter beleefbaar maken in alle wandelroutes, denk aan: - Es-, bos- en heideroute naast fietspad plaatsen Vertrek - Voorzieningen inrichten voor de vertrekfase die de kernboodschap versterken	Invitatie - Voorinformatie en beelden op verschillende websites op elkaar afstemmen, zodat deze overkomen met de kernboodschap 'De grote stille natte heide'. - Social Media code opstellen met als doel dat op social media vooral de kernboodschap uitgedragen wordt. Aankomst - Eenduidigheid in bebording - Kernboodschap ook communiceren via de bebording - De hoogtepunten op de informatiepanelen beter aansluiten bij de kernboodschap - De beeldvorming en informatievoorziening op de routekaart beter aansluiten bij de kernboodschap - De wandelroutes overal hetzelfde benoemen met een naam die goed weergeeft wat er te beleven is tijdens de wandeling en die aansluit bij de kernboodschap Verblijf - Routes - De kernboodschap beter beleefbaar maken in alle wandelroutes, denk aan: - Theehuysroute - Onderdeel van subverhaallijn - Promoten wanneer de akkerbloemen in bloei staan - Informatievoorziening - Alle recreanten moeten de kans hebben om verdiepende informatie te krijgen, denk aan: - Liggende informatiepanelen bij de start van elke route Follow-up Voorzieningen inrichten voor de follow-up fase die de kernboodschap versterken
Verbeterpunten Bezoeker is reiziger (deelvraag 5)	- Het Kolenveen beleefbaar maken - Nieuwe mijmerlocaties inrichten in het heidegebied - Nieuwe locaties creëren om te schuilen tegen kou, hitte en regen in het heidegebied - Schaapskooien - Huisje op de Benderse Berg - Picknicktafels met dakjes	- Het Kolenveen beleefbaar maken - Kernboodschap uitdragen in de horeca gelegenheden#

Bijlage 13 – Bankjes en Mijmerplekken

De gele stippen zijn picknicktafels en de rode zijn bankjes

Bijlage 14 – Horeca en sanitaire voorzieningen

